

УДК 821.161.2.09«20»

DOI <https://doi.org/10.12958/2227-2844-2025-2-61-69>**Зарва Вікторія Анатоліївна,**

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства
Бердянського державного педагогічного університету,
м. Запоріжжя, Україна.
zarva@bigmir.net
<https://orcid.org/0000-0001-9100-7440>

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНА СВОЄРІДНІСТЬ «ВІЛЬНОГО СВІТУ» Т. БЕЛІМОВОЇ

Перші десятиліття XXI ст. подарували національному літературному процесу чимало талановитих митців і мисткинь, доробки яких отримали варіативне висвітлення літературознавців, часто посідаючи місце лише в панорамних оглядах критиків. А втім, предметне й системне вивчення молодшої генерації вітчизняних авторів є запорукою визначення не тільки сталості національної культурної традиції, інноваційності у зміні мистецьких етапів, але й прогностики ближчого розвитку українського письменства. Серед авторів, чия творчість досліджена недовільно, вирізняється постать Тетяни Валеріївни Белімової (нар. 11 грудня 1976 р. в Києві). У 2013 р. (за дебютний роман «Київ. UA», третя премія) і 2014 р. (за «Вільний світ», гран-прі конкурсу – перша премія) вона стала переможницею Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова». Письменниця закінчила (1999) філологічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка («україністика») і аспірантуру, захистивши кандидатську дисертацію (2005) з теми «Інтертекстуальна основа художньої прози В. Домонтовича». Працювала з 2004 р. викладачем Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», потім з 2015 р. – співробітницею Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, а з 2018 р. – доцентка кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка.

Актуальність розвідки також зумовлена тим, що в період російсько-української війни XXI ст. важливими є аналогії з подіями, які переживала українська нація в роки Другої світової війни. Хоча Т. Белімова віддала до друку твір наприкінці 2013 р., коли ще не було окупації України, він за тематикою, проблематикою є своєчасним; визначаємо необхідність осмислення його специфіки на всіх рівнях аналізу твору.

У зв'язку із цим мета нашої статті – уперше визначити жанрово-тематичні особливості роману «Вільний світ» (2014) Т. Белімової у системі сюжетно-образних рішень авторки та з урахуванням полемічних оцінок її роману. Крім того, аналізуються питання прототипів низки персонажів твору у світлі актуальної проблематики.

Аналізуючи стан дослідження проблеми, зазначимо, що про роман маємо окремі висловлювання А. Акуленко, А. Кокотюхи, А. Ткаченка на останній сторінці виданого вперше твору, на колофоні, а також деякі статті літературознавців – С. Журби, яка розглянула жанрові модифікації «Вільного світу» (Журба, 2017), С. Філоненко, яка написала до роману передмову «Ліричний голос української Клію», Н. Ліхоманової, котра простежила шлях персонажів у пошуках вільного світу, а також значення різних видів пам'яті для ідентичності нації (Ліхоманова, 2018), М. Крупкої, яка розкрила мілітаристський дискурс українського сучасного жіночого роману (Крупка, 2022). Побіжно цього твору торкалися автори відгуків і рецензій.

Критики так визначають різновиди жанру «Вільного світу»: роман-хроніка, сімейна сага, роман-спогад, біографічний роман, історіософський роман, роман-світлина, роман-щоденник,

роман-обрис, роман-пам'ять, якому «притаманно суб'єктивний характер нарації та сюжетна фрагментарність» (Ліхоманова, 2018, с. 41). До речі, Наталя Ліхоманова заперечує, що цей твір є сімейною сагою та історичним романом, мотивуючи браком «не лише обсягу, а й епічної описовості» (Ліхоманова, 2018, с. 41). Проте Євген Баран слушно зазначає своєрідність жанру «Вільного світу»: «Композиційно книга задумана як родинна хроніка... Майже не роман, а кіносценарій. Добротний, мелодраматичний, український» (Баран, 2014). Патетику і мелодраматичність убачають у цьому творі Ганна Улюра, Роксана Харчук.

Сама Т. Белімова визначає жанр «Вільного світу» як антивоєнний та антитоталітарний, а також як історичний роман-образ: «Критики його визначили сімейною сагою. Я, коли відслала його на конкурс «Коронація слова» і мусила вибрати жанр, не могла визначитися, бо він наче і історичний роман, а наче і не тягне на повноцінний історичний роман. Я сама вигадала таке визначення: історичний роман-образ. А на сагу мені не хотілося б посягати, бо обсяг якось недостатній для саги» (Книговидавнича діяльність, 2025). Отже, можна зазначити жанровий синкретизм роману «Вільний світ», оскільки елементи кожного з названих жанрів спостерігаються в тексті твору.

У «Вільному світі» йдеться про значний період національної історії, починаючи з 30-х рр. ХХ ст., з Голодомору, про трагічні події Другої світової війни, яку бачимо очима героїв, до періоду незалежності та 2005 р. Окупація, вимушене залишення і втрата мешканцями свого житла, розкидання по світу членів родини, концентраційні табори, остарбайтерство, примусові роботи в Німеччині, еміграція суголосні сьогоденним подіям російсько-української війни. С. Філоненко слушно зазначає, що письменниця «підхопила традицію Олександра Довженка, Михайла Стельмаха, Івана Багряного, Уласа Самчука, Марії Матіос та Оксани Забужко, розгорнувши власну візію «України в огні»» (Белімова, 2014, с. 6). Найбільшими авторитетами для себе мисткиня вважає Михайла Коцюбинського, Миколу Хвильового (як вчителя), Вільяма Фолкнера, Джона Голсуорсі.

Т. Белімова в романі порушує багато різнопланових тем, як-от: теми пам'яті поколінь, біографічної пам'яті у різних її проявах, «чорних років» геноциду українського народу (Романенко, 2018, с. 215), теми війни та її руйнівних наслідків, теми дітей як жертв війни, беззахисності людини в катастрофічних і межових ситуаціях, боротьби за визволення своєї землі, віри у стійкість військових, що Київ не здадуть, страху перед невідомим майбутнім, самотності, моральної травми від пережитого, ностальгії за Батьківщиною, теми жорстокого несправедливого світу, втрати гендерної ідентичності, а також стражденної долі героїв, яка, на думку Н. Ліхоманової, «заздалегідь визначена і незмінна і яка визначає подальше життя кожного персонажа» (Ліхоманова, 2018, с. 44), пошуків героями роману свого місця в житті та вільного світу без тоталітаризму, їхні страждання і кохання, тема вибору, долі та ін. С. Філоненко зазначає основні сюжетні лінії: «Доля матері, яка втратила дитину. Доля дружини ворога народу. Доля сироти, батька якого забрав голод 1933-го. Доля дівчини, яка не дочекалася милого з війни і вже не зазнає жіночого щастя. Доля киян в окупованому і зруйнованому місті. Доля військовополоненого, який будь-що-будь намагається вижити в таборі. Доля остарбайтера в німецькому Айгаху. Доля емігранта, що, мов самотній листочок, відірвався від дерева роду...» (Белімова, 2014, с. 6).

В анотації до твору задається риторичне запитання: «Герої намагаються зрозуміти – чи можлива свобода в заграбованому світі, та й де він, той кращий світ? Чи існує взагалі?» (Белімова, 2014, с. 3). А на обкладинці книги після назви розмістилося резюме авторки, яке є відповіддю: «Свобода людини живе в її серці». Саме метафора «вільний світ» стає своєрідним рефреном, яким завершується кожен спогад героїв про марність подальших пошуків свободи і мінливість вільного світу. Про це свідчить і сама Т. Белімова в одному з інтерв'ю: «Це ніби так трохи саркастично – «Вільний світ». Бо насправді його ж не було ніколи. В ті часи,

коли розгортається дія мого твору, його, звісно, не було. І герої, які покинули межі рідного світу у пошуках вільного світу, не знайшли його. Це такий мій авторський сарказм, не знаю, наскільки відчутно це із тексту. Насправді, вільного світу як не було, так і не має до сьогодні. Але пошуки його тривають» (Зануда, 2014). Р. Харчук слушно висновує, що «за Т. Белімовою, свобода вибору для людини в тоталітарній системі – порожній звук, як і саме поняття вільного світу» (Харчук, 2014).

У творі наголошується на гендерному факторі. Згадуючи про Голодомор, персонаж Єфрем Коломієць задається питанням про джерела внутрішніх моральних сил матері, яка вистояла, вижила, а батько не зміг, хоча був «такий сильний, волелюбний, гордий своєю належністю до нашого хоч і простого, але чесного й достойного роду...» (Белімова, 2014, с. 44). Звертаємо увагу, що Т. Белімова наголосила на знищенні українського селянства під час Голодомору саме своїми несвідомими односельцями «...за вказівкою згори. <...>Невже вони не розуміли, що прирікають інших на смерть? Інших? Та нічим і «інші» не відрізнялися від них. Такі ж прості селюки ...» (Белімова, 2014, с. 260). М. Крупка справедливо стверджує, що «для творення концепції війни в романі використовується прийом зміщення уваги з героїчного складника в екзистенційний вимір із виразною гендерною семантикою» (Крупка, 2022, с. 475).

Письменниця використовує для розкриття трагічного духу епохи тоталітаризму, викриття комуністичного режиму, передачі безправного положення простого люду спогади, свідчення рідних, сімейні розповіді про війну і Голодомор, щоденникові записи бабусі з Києва, записи дідуся її чоловіка, який і став прототипом Єфрема Коломієця з розкуркуленої родини, листи знайомих, історичні документи, конкретні топоси, що робить сюжет достовірним, документально підтвердженим. Т. Белімова зазначає, що вивчала історичні документи епохи, а також, що їй «пощастило записати на диктофон спогади Єфрема Коломієця, українського остарбайтера з Черкащини...» (Книговидавнича діяльність, 2025). Відомо, що родичі чоловіка письменниці походили із Черкаської області, тому вона добре знала життя провінції з її порядками і звичаями. Авторка твердить, що створила роман за два місяці, описавши «реальні біографії моїх родичів. Брата моєї бабусі і дідуся чоловіка. Подібне пережили багато наших співвітчизників» (Книговидавнича діяльність, 2025). Усі ці особливості роблять текст письменниці документальним і автобіографічним.

У центрі твору – драматичні долі двох звичайних українських родин – Терещенків з Труханового острова в Києві та Коломієців із села Княжа Криниця на Черкащині, які роблять різні життєві вибори. Як пише Т. Белімова, зображено «два дуже подібні життєписи двох українців, дуже переплетені, дуже схожі, але й дуже відмінні» (Книговидавнича діяльність, 2025). Один із героїв Георгій Терещенкопід час Другої світової війни, будучи пораненим, як солдат Червоної армії потрапив до німецького концтабору, де всупереч усьому вижив, але змушений був вибрати життя за кордоном як колишній військовополонений. Інший Єфрем Іванович Коломієць був остарбайтером і повернувся разом із дружиною Ольгою з американської окупаційної зони в Україну. Проте сюжетні лінії родин перетинаються, а в кінці твору їхні щасливі онуки одружуються.

Страшні випробування в житті Єфрема Коломієця розгортаються на очах читача: дитинство скалічене й осиротіле, пережив голодомор 30-х років, під час війни юнаком потрапив на багато місяців до «погибельного» німецького полону. Він сам розповідає про себе, зокрема про свої вісімнадцять чи дев'ятнадцять років: «Я втратив лік дням, просту пам'ять часу...» (Белімова, 2014, с. 39), про життя одним днем. Категорично й емоційно Єфрем ставить завдання для виконання зі знаком оклику, риторичні запитання, розмислює над сутністю вільного світу, над природою зла, яке «завжди породжує до себе подібне! Саме так – вирвати, вигризти зубами все! Так само, як знищили все моє! Вибити зброю й націлити на ворога! Щоб уже не ти, а він у смертельних корчах... Але поки я беззбройний, одиниця з нашитим на рукаві номером (без

імені й прізвища), і я не знаю, чим і як боротися за вільний світ. Вільний світ – довкола чи в мені – що це? Чи існує такий?» (Белімова, 2014, с. 49).

Єфрем Коломієць відверто та щиро намагається з'ясувати своє місце, сутність і призначення в навколишньому світі, задається питанням щодо власної ідентичності, самовизначення: «Хто я? Хто? У цьому великому світі? І де те місце, оте саме пристановище, де я буду собою? Не в'язнем, не «остом», не рабом, а вільною – людиною – для – себе – самого? Та й чи можливо це? Коли врешті знатиму? Знову знатиму відповідь на таке, здавалося б, просте запитання: хто – я – такий?» (Белімова, 2014, с. 192). Авторські знаки – тире після кожного слова – підкреслюють важливість питань, якими переймається герой. Хоча йому вдається втекти з німецького полону, що наповнює його почуттям радості, надії на краще життя, попереду невідомість, яка ставить нові питання: «І хтозна які, може, стократ лютіші випробування ще попереду? Ніби я знаю, що мене чекає вільний світ – світ поза концтабором, війною, голодом. Ми біжимо, вільні і юні, а тому дужі та сильні! Ми біжимо... у прекрасний вільний світ» (Белімова, 2014, с. 56).

Полонений Єфрем як остарбайтер працює в сім'ї німця-господаря Кугле, у якого на війні було вбито сина Йоганна. Єфрема називають «Курдів хлопець». У «Вільному світі», на погляд М. Крупкої, «розвінчується міф про остарбайтерів як про рабів, поширений у глобальному соціокультурному просторі, адже в основі оповіді лежить приватна історія родини авторки, яка опонує офіційній версії» (Крупка, 2022, с. 476). І ця достовірна інформація сприймається читачем як реальна правдива історія із життя.

Тема смерті та її природи хвилює героїв роману. Мати Єфрема Марія плаче за померлим чоловіком Іваном і прагне до нього, бо смерть бачиться їй виходом у світ свободи: «Коли вже вона буде вільна? Вільна, як Іван? Полине до нього в його вільний світ?» (Белімова, 2014, с. 133). Питальні речення про волю і вільний світ націлені жінкою у відкритий всесвіт, залишаючись без відповіді.

Кожен герой роману прагне омріяного вільного світу, який по-своєму уявляє. Ольга пов'язує його зі своїм українським домом, куди вона планує потрапити і куди повертається із чоловіком Єфремом. Саме там панує її вільний світ – «світ, у якому любов, добро й воля...», де «вільний вітер... Вільний сіверко» (Белімова, 2014, с. 161). Інша остарбайтера в романі Антоніна Марецька є донькою «ворога народу», що змусило її залишитися після війни в Німеччині, де все для неї чуже. Проте вона припускає, напевно, Німеччина – «ось він – вільний світ! Він вільний? Там нема остарбайтерів? Там нема остарбайтерів... і... ворогів народу? Їх теж...» (Белімова, 2014, с. 94). Антоніна стверджує і водночас ставить запитання, відповідаючи на них, але три крапки свідчать про невпевненість героїні, її сумніви.

Про свободу мріє і чоловік Тоні Георгій Терещенко: «Отже, воля, хай навіть у цьому заграганому світі! А свобода? Буде колись? Буде!» (Белімова, 2014, с. 103), який вірить у майбутнє життя у вільному світі. Щоб не заслала радянська влада до Сибіру, Георгій робить вибір, емігруючи з дружиною за океан до Австралії, де буде вже називатися Джорджем. У його сні часто приходиться зелений Труханів острів дитинства, а почуття ностальгії увиразнюється авторкою рядками з поезії Т. Шевченка: «На чужині не ті люде – важко з ними жити! Ні з ким буде поплакати, ні поговорити» (Белімова, 2014, с. 232). Ностальгія героя пов'язана зі спогадами про минуле, про місто його «дитинства та юності, спогад про який він носив, як найбільшу святиню, завжди ліворуч, там, де серце» (Белімова, 2014, с. 249).

Роздумуючи наприкінці життя про свій пошук ілюзорного вільного світу і кращого життя у чужій країні, Георгій Терещенко розуміє, що його сильна дружина, що намагалася все витримати і здолати в бажанні нового життя, постійно ностальгує за Україною і не може жити без Батьківщини. Антоніна в Австралії писала вірші, публікуючи їх в альманахах діаспори, входила до складу Союзу українок Австралії, Союзу українських організацій в Австралії. Проте вона не змогла, на відміну від чоловіка, який приборкав у собі ментальне слов'янське начало,

звикнути і пристосуватися до життя на чужині. Георгій зізнається, що «той вільний світ, якого Тоня так прагнула, став для неї справжньою в'язницею, яку вона носила в собі всі шістдесят років свого життя» (Белімова, 2014, с. 235). Внутрішній світ героїні не змірилася з новою чужою землею реальністю, тому і відбулася рання її смерть, яка є уособленням вільного простору.

М. Крупка зазначає, що у «Вільному світі» «позиція жінки-оповідача дає змогу поглянути на історію без героїзації, з увагою до дрібних деталей, які зрештою оприявнюють сутність речей і подій» (Крупка, 2022, с. 473). Н. Ліхоманова фіксує, що «оповідач перебуває у ситуації самоспостереження, самофіксації, його особистість розщеплена на «Я», що згадує і розповідає, і «Я», про яке згадують і про яке розповідають. Цим пояснюється експресивний характер оповіді і внутрішніх монологів роману...» (Ліхоманова, 2018, с. 40–41). Г. Улюра називає їх «ламентация». Літературознавиця, наголошуючи на мелодраматичності оповідання, стверджує: «Динаміка мильної опери витримується – напруга почергово перемикається між сюжетами двох родин, історія не має початку і кінця, від конкретного епізоду залежить, хто з героїв з'явиться нині «крупним планом» (Улюра, 2014). Р. Харчук не погоджується з думкою Г. Улюри, вважаючи, що критик «надто згущує фарби, бо у романі лamentsії й істерики на тему того, які українці нещасні, нема» (Харчук, 2014).

Критики визначають наявність різних видів хронотопу в романі. С. Журба виокремлює біографічний час – проміжок часу від дитинства до старості й смерті, який стосується зображення життя конкретної особи – образу Єфрема Коломійця; особистий хронотоп персонажів Єфрема, Жори, Ньюсі, Клави, Тоні, що поділяється на цикли відповідно до процесу становлення особистості.

Події розкриваються в романі в хронологічному порядку, але спостерігається уривчастість розповіді через внутрішні монологи персонажів, перехід із минулого в майбутнє й навпаки. Вільно переходячи від сьогодення до минулого чи майбутнього, письменниця в будь-якому епізоді роману заглядає на десятиліття вперед або повертається назад і невимусно повідомляє про події, які колись трапилися або трапляться з героями. Т. Белімова застосовує такі елементи творення сюжету, як ретроспекція та проспекція. Т. Белімова залучила в романі масштабні топоси. Життєві стежки героїв проходять крізь Україну (Київ, Бабин Яр та ін.), Німеччину (Айгах) і далеку екзотичну Австралію. Топос річки Дніпро в романі «Вільний світ» є втіленням топосу природи України.

До кожного розділу роману Т. Белімова пропонує епіграфи з віршів українських поетів Р. Бабовала, Д. Загула, Є. Плужника, В. Сосюри, П. Тичини, які, наприклад, Н. Ліхоманова вважає зайвим для «історичного роману-образу» (Ліхоманова, 2018, с. 41). Однак використання інтертекстуальних елементів, на нашу думку, робить текст привабливішим і глибоким.

Твір «Вільний світ» не має одного головного героя, оскільки кожен персонаж, за задумом авторки, і є головним героєм власного життя, тому в романі відсутні другорядні герої. Повісткування сповідально ведуть у кожному розділі різні персонажі по черзі – Поля, Ньюся, Клава, Єфрем, Тоня, Жора, Кеті, Марія, Ольга. С. Журба пише, що Т. Белімова «через спогади персонажів розкриває драматичні перипетії життя, через їх голоси (стилізовані під «внутрішній монолог») передає внутрішній стан душі. Такий тип оповіді визначає координати нарративного дискурсу твору, наближаючи його до «потoku свідомості»» (Журба, 2017, с. 5). У кінці роману оповідачка перечитує щоденник бабусі, вивчає своє родинне дерево й вирішує у майбутньому бути подібною до Полі в допомозі іншим.

Героїня «Вільного світу» Поліна Терещенко з Труханового острова через невиліковну хворобу серця прожила коротке життя – 15 років. Проте дівчинка була особливою: маючи дар віщунки, провидиці, вона могла передбачати долю як чужим людям, так і своїм рідним, а також події, зокрема, побачила початок Другої світової війни. Як знахарка Поліна допомагала багатьом людям, але її ніхто не зміг врятувати. Навіть після смерті героїня виконувала функцію берегині роду.

Дівчина пророкує, що міст вибухне на очах мешканців, що «нечисть сіра прийде, буде клацати зубами, смертю дихатиме, і ви підете звідси. Підете назавжди, а тут все згорить» (Белімова, 2014, с. 11). Подібно до казок використовується образ «нечисть сіра» – демони, сатана, відьми та ін., що напали на українську землю й усе випалюють і знищують.

Про майбутнє родини Терещенків читач дізнається з віщування Полі, яка попереджає сестер, брата і мати про трагічні події, рятує від смерті Жору. Авторкою залучається такий елемент композиції, як сон героїв: Агафія Терещенко часто бачить сни-пророкування, сни-передження, у які приходять Поля з певною інформацією. Отже, у романі персонажі спілкуються один з одним також через сни, молитви. Застосований письменницею оніричний хронотоп, представлений снами, мареннями, дає змогу вільно пересуватися в просторі.

Роман «Вільний світ» наповнений автобіографічним матеріалом, має прототипів, на чому наголошує сама авторка, яка згадує: «Доля Полі, смертельно хворої і водночас обдарованої дівчинки, привернула мою увагу давно. Так сталося, що я чула про неї з дитинства. Поля була членом моєї родини – рідною сестрою моєї бабусі. Мене з дитинства непокоїли і вражали оповіді про неї... Роман я писала історичний і реалістичний, а не містичний чи фантастичний, тому лише розказувала про Полю і її унікальний дар передбачення без жодної спроби зазирнути за межі, аби пояснити ірраціональну природу цього явища. Працювати над образом Полі було не складно, але все ж важко. Важко через те, що дівчинка помирає у 15 років. Це непросто було описати. А сам образ Полі писався легко – адже це була світла людина» (Патра, 2015).

Роман розпочинається, як у казці: «Було три сестри... Поля (бідна маленька Поля, приречена від народження через фатальну ваду серця) – середня...» (Белімова, 2014, с. 8), мала казкову й демонічну зовнішність. Бакенщик на Дніпрі, батько Полі Семен страждав через смертельну хворобу доньки, вважаючи це несправедливим, бо Поля була чистою і особливою дівчинкою, схожою на нього. Він мав складну долю, прийшовши з війни інвалідом: були відбиті нирки, був контужений, продовжував прокидатися уві сні від спогадів про війну, пережив австрійський полон, з якого його викупили за царське золото.

Тема Труханового острова простежується у творі як утрачений ілюзорний вільний світ, який приходиться до героїв у снах або спогадах: «А острів? Навіки втрачений, загублений, минулий світ...» (Белімова, 2014, с. 118). Під час війни там згорить будинок родини Терещенків, які з лівого берега будуть уночі бачити цю смертельну пожежу та плакати, особливо мати, у якої вже ніколи не буде власного дому, а тільки кімната в комунальній квартирі. Георгій Терещенко зазначає, що нічого не лишилося від їхнього колишнього життя, вулиць, будинків: «Це зовсім інший острів. І зовсім інакший Київ» (Белімова, 2014, с. 249). Перед смертю Гафія Терещенко згадує «спалений острів їхнього життя, втрачених мрій, сподівань, минулого, мов сон, щастя», яке виявилось скороминущим (Белімова, 2014, с. 168). Для героїні це попелище є залишками її колись щасливого життя. У релігійній родині в будинку було місце в темному кутку з іконами, де можна відгородитися від жорстокого навколишнього світу.

Висновки. У романі «Вільний світ», який вирізняється жанровим синкретизмом, історія українських родин показана на тлі історії держави протягом значного хронологічного періоду із застосуванням приватних архівів без героїко-патетичного зображення подій Другої світової війни. Деякі усталені концепти зображені Т. Белімовою через спростування поширених за радянських часів міфів про остарбайтерів-рабів та ін. Філософські проблеми та тематичне розмаїття, порушені авторкою, дають можливість замислитися про основи життя, про долю, про русійну силу обставин і можливість опору, про справжні цінності, що роблять людину щасливою і вільною. Дослідження цього роману вже як складника прози Т. Белімової, простеження загальних закономірностей усередині її доробку, а також ступеня органічності її прози в поточний період українського літературного процесу, безумовно, є актуальним і перспективним, а також сприятиме нівеляції низки лакунів в осягненні вітчизняного письменства ХХІ ст.

Список використаної літератури

1. Баран Є. Вільний-превільний-невільний світ Тетяни Белімової. *Золота пектораль*, 1 грудня 2014. URL: <http://zolotapektoral.te.ua/evhen-baran-vilnyj-previlnyj-nevilnyj-svit-tetyany-belimovoji/>.
2. Белімова Т. Вільний світ: роман-обрис. Харків : Кн. клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 272 с.
3. Журба С. С. Жанрові модифікації роману «Вільний світ» Т. Белімової. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2017. Т. 9. С. 61–69. DOI: https://doi.org/10.31812/world_lit.v9i0.1072.
4. Зануда А. Белімова: Вільного світу як не було, так і немає досі. *BBC News Україна*, 2014. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/12/141201_book_2014_interview_belimova_az.
5. Книговидавнича діяльність. *Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*, 2025. URL: https://uu.edu.ua/knigovidavnicha_diyalnist.
6. Крупка М. А. Мілітарний дискурс сучасної жіночої прози. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: scientific monograph*. Riga : Baltija Publishing, 2022. С. 466–492. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-196-1-39>.
7. Ліхоманова Н. Спогади та ідентичність: у пошуках вільного світу Тетяни Белімової. *Проблема ідентичностей у сучасній українській літературі: виміри «Коронації слова» : колект. монографія*. Чернівці : Вид. дім «Букрек», 2018. С. 36–44.
8. Патра С. Образи людей з інвалідністю в художній літературі. *Спілка громадських організацій людей з інвалідністю Києва*, 2015. URL: <https://spilka.kiev.ua/obrazy-lyudej-z-invalidnistyu-v-hudozhnij-literaturi>.
9. Романенко Л. В. У голоду не жіноче обличчя: жіночі образи у творах про Голодомор. *Львівський філологічний часопис*. 2018. № 3. С. 215–218.
10. Улюра Г. Малісторії. *ЛітАкцент*, 23 жовтня 2014. URL: <https://litakcent.online/2014/10/23/mali-istoriji/>.
11. Харчук Р. Тетяна Белімова і родові гріхи української літератури. *Буквоїд*, 31 жовтня 2014. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/10/31/172142.html>.

References

1. Baran, Ye. (2014). Vilnyi-previlnyi-nevilnyi svit Tetiany Belimovoi [The Free-Too-free-Unfree World of Tatyana Belimova]. *Zolota pektoral – Golden Pectoral*. Retrieved from: <http://zolotapektoral.te.ua/evhen-baran-vilnyj-previlnyj-nevilnyj-svit-tetyany-belimovoji/> [in Ukrainian].
2. Belimova, T. (2014). Vilnyi svit [The Free World]. Kharkiv: Kn. klub “Klub Simeinoho Dozvillia” [in Ukrainian].
3. Zhurba, S. S. (2017). Zhanrovi modyfikatsii romanu “Vilnyi svit” T. Belimovoi [Genre modifications of the novel “Free World” by T. Belimova]. *Literaturny svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist – World Literatures: Poetics, Mentality, and Spirituality*, (9), 61–69. DOI: https://doi.org/10.31812/world_lit.v9i0.1072 [in Ukrainian].
4. Zanuda, A. (2014). Belimova: Vilnoho svitu yak ne bulo, tak i nemaie dosi [Belimova: There was no free world, and there still is not]. *BBC News Ukraine*. Retrieved from: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/12/141201_book_2014_interview_belimova_az [in Ukrainian].
5. Knyhovydavnycha diialnist [Book publishing activities]. (2025). *Vidkryty mizhnarodnyi universytet rozvytku liudyny “Ukraina” – Open International University of Human Development “Ukraine”*. Retrieved from https://uu.edu.ua/knigovidavnicha_diyalnist [in Ukrainian].
6. Krupka, M. A. (2022). Militarnyi dyskurs suchasnoi zhinochoi prozy [Military discourse in contemporary women’s prose]. In: *Innovative pathway for the development of modern philological*

sciences in Ukraine and EU countries: a scientific monograph. (pp. 466–492). Riga: Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-196-1-39> [in Ukrainian].

7. Likhomanova, N. (2018). Spohady ta identychnist: u poshukakh vilnoho svitu Tetiany Belimovoi [Memories and Identity: In Search of a Free World by Tatyana Belimova]. In: *Problema identychnosti u suchasni ukrainskii literaturi: vymiry "Koronatsii slova" – The Problem of Identities in Modern Ukrainian Literature: Dimensions of the "Coronation of the Word": a coll. monograph.* (pp. 36–44). Chernivtsi: Vyd dim "Bukrek" [in Ukrainian].

8. Patra, S. (2015). Obrazy liudei z invalidnistiu v khudozhnii literaturi [Images of people with disabilities in fiction]. *Spilka hromadskykh orhanizatsii liudei z invalidnistiu Kyieva – Union of Public Organisations of People with Disabilities in Kyiv.* Retrieved from <https://spilka.kiev.ua/obrazy-lyudej-z-invalidnistyu-v-hudozhnij-literaturi> [in Ukrainian].

9. Romanenko, L. V. (2018). U holodu ne zhinoche oblychchia: zhinochi obrazy u tvorakh pro Holodomor [Famine does not have a feminine face: female images in works about the Holodomor]. *Lvivskiy filolohichnyi chasopys – Lviv Philological Journal*, (3), 215–218 [in Ukrainian].

10. Uliura, H. (2014). Mali istorii [Small stories]. *LitAktsent.* Retrieved from: <https://litakcent.online/2014/10/23/mali-istoriji/> [in Ukrainian].

11. Kharchuk, R. (2014). Tetiana Belimova i rodovi hriky ukrainskoi literatury [Tetyana Belimova and the Original Sins of Ukrainian Literature]. *Bukvoid.* Retrieved from: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/10/31/172142.html> [in Ukrainian].

Зарва В. А. Жанрово-тематична своєрідність «Вільного світу» Т. Белімової

Системне вивчення молодшої генерації вітчизняних авторів є запорукою визначення як сталості національної культурної традиції, інноваційності у зміні мистецьких етапів, так і прогностички ближчого розвитку українського письменства. Серед авторів, чия творчість досліджена недостатньо, вирізняється постать Т. Белімової. Уперше визначаємо жанрово-тематичні особливості її роману «Вільний світ» у системі сюжетно-образних рішень авторки та з урахуванням полемічних оцінок її роману. Аналізуємо питання прототипів низки персонажів твору у світлі актуальної проблематики.

Критики так визначають різновиди жанру «Вільного світу»: роман-хроніка, сімейна сага, роман-спогад, біографічний роман, історіософський роман, роман-щоденник, роман-обрис, роман-пам'ять. Сама авторка визначає жанр «Вільного світу» як антивоєнний та антитоталітарний, а також як історичний роман-образ. У «Вільному світі» йдеться про значний період національної історії, починаючи з 30-х рр. ХХ ст. до 2005 р. Окупація, концентраційні табори, примусові роботи в Німеччині, еміграція суголосні сьогоденним подіям російсько-української війни. Т. Белімова порушує багато різнопланових тем, як-от теми пам'яті, геноциду, війни та її руйнівних наслідків, пошуків героями роману вільного світу без тоталітаризму та ін. У творі наголошується на гендерному факторі; героїв хвилює тема смерті та її природи. Для розкриття духу епохи тоталітаризму письменниця використовує спогади рідних, історичні документи. Роман містить різні види хронотопу; особистий хронотоп персонажів поділяється на цикли. Активно застосовані прийоми ретроспекції та проспекції.

У жанрово синкретичному «Вільному світі» історія українських родин показана на тлі історії держави без героїко-патетичного зображення подій війни. Деякі концепти зображені через спростування радянських міфів. Дослідження цього роману як складника прози Т. Белімової, простеження закономірностей усередині її доробку, а також ступеня органічності її прози в поточний період українського літературного процесу, безумовно, є актуальним і перспективним.

Ключові слова: жанровий синкретизм, роман-обрис, роман-хроніка, прототипи.

Zarva V. A. Genre-thematic uniqueness of T. Belimova's "Free World"

Systematic study of the young generation of national authors is the key to determining both the stability of the national cultural tradition, innovation in changing artistic stages, and to the prognosis of the near future development of Ukrainian writing. Among the authors whose work has not been sufficiently studied, the figure of T. Belimova stands out. For the first time, we determine the genre-thematic features of her novel "Free World" in the system of plot-figurative solutions of the author and taking into account polemical assessments of her novel. We analyze the question of prototypes of a number of characters in this artistic work in the light of current issues.

Critics define the types of the genre of "Free World" as follows: chronicle novel, family saga, memoir novel, biographical novel, historiosophical novel, diary novel, outline novel, memory novel. The author herself defines the genre of "Free World" as anti-war and anti-totalitarian, as well as a historical novel-image. "Free World" deals with a significant period of national history, from the 1930s to 2005. Occupation, concentration camps, forced labor in Germany, emigration are consonant with the current events of the Russian-Ukrainian war. T. Belimova raises many diverse topics, such as: the themes of memory, genocide, war and its destructive consequences, the search of the heroes of the novel for a free world without totalitarianism, etc. The artistic work emphasizes the gender factor; the heroes are concerned with the theme of death and its nature. To reveal the spirit of the era of totalitarianism, the writer uses the memories of her relatives and historical documents. This novel contains various types of chronotope; the personal chronotope of the characters is divided into cycles. The techniques of retrospection and propection are actively used.

In the genre-syncretic "Free World", the history of Ukrainian families is shown against the background of the history of the state without a heroic-pathetic depiction of the events of the war. Some concepts are depicted through the refutation of Soviet myths. The study of this novel as a component of T. Belimova's prose, tracing the patterns within her work, as well as the degree of organicity of her prose in the current period of the Ukrainian literary process, is certainly relevant and promising.

Key words: genre syncretism, outline novel, chronicle novel, prototypes.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 08.10.2025

Стаття прийнята 31.10.2025

Статтю опубліковано 21.11.2025